

Ingrid Carlberg: Inträdestal i Svenska Akademien

Talare

Ingrid Carlberg
Författare, journalist

Datum

20 december 2021

Plats

Stora börssalen

Omständigheter

Ingrid Carlberg valdes in i Svenska Akademien 2020, men höll sitt inträdestal över Göran Malmqvist, som hon efterträdde på stol 5, vid högtidssammankomsten 2021.

1 Vad formar en människa, vad avgör ett liv? Vad tog den fjunige
Uppsalastudenten Göran Malmqvist, med framtidsdrömmar om en tjänst som
latinlektor i exempelvis Borås, till positionen som världsledande sinolog,
översättare och introduktör av kinesisk litteratur?

5
För en levnadstecknare är det frestande att nöja sig med de enkla
kausalsambanden, ringa in den enskilda händelsen, den slumpartade
vändpunkten, urscenen eller, om man så vill, ”det förtätade ögonblicket” som
får allt att framstå i ett förklarat ljus.

10
De som till skillnad från mig hade förmånen att känna Göran Malmqvist vet att
en möjlig sådan verklighetens *deus ex machina* omedelbart infinner sig. Han har
ju berättat historien så många gånger, alltid, har det sagts mig, med den glöd och
innerliga entusiasm som var och förblev ett med hans person. Som om han själv
15 ännu på ålderns höst överraskades av den plötsliga vändningen i hans liv.

Allt gick väldigt fort. Våren 1946 lånade den då tjugotvååriga latinstudenten
Göran Malmqvist en bok av sin faster. Den bar i svensk översättning titeln
Konsten att njuta av livet och var en underhållande internationell bestseller av
20 den till USA utvandrade kinesiske filosofen Lin Yutang. ”Hur outrannsaklig är
inte vår civilisation vars människor sliter och arbetar och grubblar sig till gråa
hår för att tjäna sitt bröd, men som alldeles glömt bort att leka”, skrev Lin
Yutang. Mot denna pliktens tvångströja ställde filosofen den kinesiska daoismen
och det filosofiska verket *Dao De Jing* från 300-talet e.Kr. ”Ur kinesisk
25 synpunkt är den människa den mest kultiverade som bäst förstår konsten att slå
dank”, förklarade Lin Yutang.

Göran Malmqvist hade just inlett sitt eget livslånga kärleksförhållande till fliten.
30 Daoismens avståndstagande från det konfucianska pliktidealet var därför
sannolikt inte huvudskälet till att tjugotvååringen började jaga den kinesiska
urkunden så snart han hade slagit ihop boken. Lockelsen låg snarare i den
daoistiska mystiken, i betoningen av människans ursprungliga samhörighet med
naturen, i värderingen av fantasin och intuitionen som vägar till djupare insikt
35 om tillvarons mening.

På universitetsbiblioteket Carolina Rediviva fanns *Dao De Jing* i engelsk, fransk
och tysk översättning. Latinstudenten Malmqvist lånade allihop och läste under
växande irritation. Böckerna var sinsemellan så olika att han hade svårt att tro
40 att det rörde sig om samma verk. Han hade ställts inför det översättningens
eviga mutationsproblem som skulle präglade hans egen livsgärning mer än han
någonsin kunde ana. Hur långt från den sanna texten befinner sig en
översättning av en översättning av en tolkning av en nästan två tusen år gammal
idéskrift? Och vilken översättning är bäst?

45
Göran Malmqvist sökte upp Sveriges då ledande sinolog, den internationellt
erkände Bernhard Karlgren i Stockholm. ”De är alla lika usla”, svarade Karlgren
och uppmanade den unge studenten att släppa det ”döda” latinet för att istället
studera ”levande” kinesiska.
50 I den stunden bestämde sig Göran Malmqvist.

Ironiskt nog skulle Karlgrens fångslände lektioner i denna ”levande” kinesiska
domineras av historisk fonologi och tvåtusenåriga antika texter. Efter några
slitsamma terminer insåg studenterna besviket att de fortfarande inte kunde
55 *tala* kinesiska. ”Det lär ni er snabbt nog när ni kommer till Kina”, sa Bernhard
Karlgren.

Vad formar en människa, vad avgör ett liv? Att förklara fenomenet Göran
Malmqvist som ett resultat av slumpen, av ett plötsligt infall eller en sällsynt
60 inspirerande lärare är ändå, menar jag, som att reducera översättningen av ett
poem till en uppräkningslista av glosor. Studenterna i kinesiska reste mycket riktigt
med Ostindiska kompaniets lastfartyg till Kina i juli 1948, men alla blev inte lika
betagna i landet som mötte dem. Inte alla kom att älska tonaccenterna i
Sichuanprovinsens olika dialekter, som de fått generösa stipendier för att
65 studera.

Så varför just den 24-årige Göran Malmqvist? Inte alls förvånande, skulle jag

vilja hävda.

70 Göran Malmqvist föddes i Jönköping den 6 juni 1924, men sina mest formbara
uppväxtår tillbringade han i Höganäs och så småningom Borås. Som barn
kunde han ordna litterära salonger med högläsning ur *Bombi Bitt och jag* för
sina vänner. Han var en skånepåg som älskade att cykla runt i Kullabygden,
beundra lövsprickningen i bokskogarna och lyssna till hur skånskans å-ljud
75 förändrades mellan socknarna. Han älskade musik, spelade banjo, gitarr och så
småningom även puka i skolorkestern. Han sjöng Bellmans epistlar så fort han
kom åt, och när han lämnade Uppsala för studierna i Stockholm hade han just
antagits som andretenor i Orphei drängar.

80 Malmqvists mor var pianist och hans far en språkintresserad teckningslärare,
som efter ett extrajobb som korrekturläsare i ungdomsåren aldrig slutade
inskräpa vikten av att använda svenskans vackra konjunktiv. Äldste sonen följde
i hans spår. I samband med sin 90-årsdag avslöjade Göran Malmqvist för sina
barnbarnsbarn att han var den ende ledamoten i Svenska Akademien som
85 fortfarande vågade använda konjunktiva verbformer i dagligt tal. Han skrev till
och med en dikt till konjunktivens lov. Den börjar så här:

Finge jag, ginge jag – ginge? Nej, sprunge!

Som bure mig vingar flöge jag hän

90 till regnbågens fäste

och funne jag där vad jag hoppas finna,

då vunne jag allt som jag någonsin sökt!

Den unge språkvetaren, som hösten 1948 kunde vandra hela dagar längs
95 risfälten i Sichuan för att hitta gränsen mellan dialektala fyr- och
femtonssystem, var med andra ord inte vem som helst. Esteten Göran
Malmqvist bar med sig en unik språklig musikalitet och lekfullhet, en förhöjd
naturkänsla och en mycket speciell passion för det litterära uttrycket.

100 Han fann Kina överväldigande. I det självbiografiska verket *Strövtåg i svunna
världar* från 2005 minns Göran Malmqvist vidunderliga bergsturer till Den
hukande tigerns tempel. Han minns den opiumrökande abbotens sjungande
recitationer av Tang-poesi. Han minns de salta ankäggen på tehusen, som avåts
till högläsning av skrönor ur rövarromanen *Berättelser från träskmarkerna*.

105

Och han minns, förstås, den vackra Ningtsu, som hösten 1949 överröstade rikoschetterna från revolutionärernas skottsallor med sitt pianospel. Ett år senare var de äkta makar.

110 Göran Malmqvist hade funnit sitt regnbågsfäste.

På fyrtioalet befann sig Kina mellan två revolutioner, den första litterär, den andra politisk. Men i ett land där den första regimstyrda bokbränningen ägde rum redan före vår tideräkning har det ena aldrig helt kunnat skiljas från det
115 andra.

Den verkligheten är essentiell för att förstå såväl Göran Malmqvists gärning som hans litterära passioner.

Den litterära revolutionen hade tjugo år på nacken när han anlände till Kina
120 första gången. Under 1920-talet hade det tvåtusen år gamla svårtillgängliga skriftspråket kastats över bord och ersatts av ett modernt som låg närmare talspråket. Här öppnades ett fönster på glänt i den auktoritära konfucianska kulturen och en pust av västerländskt inspirerad modernism blåste in i den kinesiska lyriken. Poeter experimenterade med nyskapad fri vers, vars mäktiga
125 musikaliska effekter drabbade Göran Malmqvist nästan lika djupt som Tangpoesins tonala metrik.

Men i 1949 års politiska revolution, som också bar med sig en litterär, kvävdes den friheten. Litteraturens primära uppgift i det nya Kina var att verka i
130 socialismens tjänst, konstnärliga mål underordnades de politiska. De modernistiska poeterna tystnade, fängslades eller gick i exil. Även unga utländska språkforskare fick lämna landet.

Först sju år senare, efter några år som universitetslektor i London, återvände
135 lingvisten Göran Malmqvist till Kina och Peking, nu som svensk kulturattaché. Familjen anlände 1956, mitt under det korta kulturella töväder, den frihetens poetiska yra som följde på Mao Zedongs appell ”låt hundra blommor blomma”. Göran Malmqvist hann då möta några av den förra frihetsvägens stora kinesiska författare, däribland Lao She, innan de återigen föll i onåd, slogs blodiga eller
140 förvisades till tvångsarbeten på den kinesiska landsbygden.

Det var i spänningsfält som dessa Göran Malmqvist utvecklade sitt osvikliga väderkorn för litterär kvalitet, för vad i miljonmyllret av kinesiska romaner, noveller och poesisamlingar som är värt att fånga upp och sprida till svenska

läsare. Vad Malmqvist alltid sökte var den estetiska sanning som har författarens individuella uttryck och äkta känslor som sin förutsättning.

150 I sin klassiska essä om översättning från 1923, *Die Aufgabe des Übersetzers*, resonerar den tyske filosofen Walter Benjamin kring svårigheterna att med en översättning nå fullständig likhet med originalet. Språk är aldrig kompatibla. De översatta orden kan på ytan se ut att vara de rätta, men bibetydelser och undertexter suddas ut, bildspråk likaså. Innebörden av enskilda glosor kan skilja sig dramatiskt mellan kulturmiljöer och tidsepoker.

155

Det är stort nog att försöka komma nära. Författaren befinner sig ju mitt i språket, men översättaren tvingas, med Walter Benjamins metafor, stå utanför språkskogen och ropa in bland träden, i hopp om att träffa den exakta punkten ”där ekot kan återskapa klangen från det främmande språket i det egna”.

160

Utmaningen är naturligtvis svårast för den som vill översätta ett språk väsensskilt från det egna, exempelvis för en svensk som griper sig an kinesiskan, ett språk som saknar tempus och består av enstaviga morfem.

165 Jag vet inte om Göran Malmqvist någonsin läste Walter Benjamins essä. Han kan lika gärna ha gått på egen intuition när han utvecklade sin speciella metod. Den handlade mycket om tonaccenter och musikalitet. Göran Malmqvist ropade inte in i skogen, men han läste den kinesiska originaltexten så många gånger att han, enligt egen utsago, började höra författarens egen röst som ett
170 eko inombords. Han artikulerade texten tyst för sig själv ända tills han tyckte sig bli ett med språkmelodin i verket. Först då satte han sig vid tangentbordet och skrev ”som om författarens ande var närvarande och nästan dikterade” den svenska översättningen. Som om han fångade ett stycke musik på notblad.

175 ”När Göran Malmqvist talade kinesiska sjöng det om honom”, minns en vän.

Steget kan tyckas långt från språkvetarens gnet med morfem och fonem till pionjärtolkningar av modernistisk poesi. För Göran Malmqvist handlade det om grenar på samma träd. År 1965 utnämndes han till Sveriges förste professor i
180 sinologi vid Stockholms universitet, där han för övrigt skulle bli en minst lika färgstark lärare som någonsin Bernhard Karlgren. Tilldragelsen firade han med att samma år publicera den uppmärksammade boken *Det förtätade ögonblicket*, med egna översättningar av några poem från Tang-dynastin, den kinesiska

185 lyrikens guldålder, poesin han hört reciteras så vackert i buddhistklostret i Sichuan 1948.

Precis som nästa bok, *Den långa floden* (1970), var *Det förtätade ögonblicket* lika mycket läsoplevelse som lektion i litteraturhistoria och språkvetenskap.
190 Tang-poesin var inte okänd för svenska läsare, men det väckte uppseende att Malmqvist översatte direkt från uråldrig kinesiska och inte levererade ännu en mutation via engelskan eller franskan som alla andra. Pedagogiskt redovisade han stegen, från kinesisk kalligrafi över en naivistisk översättning ord för ord till den slutliga svenska tolkningen.

195 En berömd dikt av Li Po, *Tankar en stilla natt*, lät så här i det nödvändiga styltiga mellanledet:

Stilla natt tänka

200

Säng framsida, klar måne sken
Tro bara, mark ovan frost
Lyfta huvud, betrakta klar måne
Sänka huvud, tänka gammal trakt.

205

Poemet löd så här i Göran Malmqvists slutliga svenska översättning:

Tankar en stilla natt

210 Framför sängen den klara månens sken
jag tror att det är frost på marken
jag lyfter huvudet och betraktar den klara månen
jag sänker huvudet och tänker på min hemby

215 Vad formar en människa, vad avgör ett liv? Göran Malmqvists litterära spårinne var aldrig politiskt. Men i ett Kina där det individuella poetiska uttrycket sågs som ett hot var den äkta och sköna litteratur han sökte i perioder automatiskt definierad som politik. Likt en envis nattfjäril fick Malmqvist, genom hela sin gärning, ta sikte på de korta ljusglimtar av frihet som från tid till
220 annan trängde igenom det totalitära mörkret.

Daoisterna han prisade för illa under kulturrevolutionen i slutet av sextiotalet.

225 Själv blev den svenske sinologiprofessorn *persona non grata* i Kina i många år, detta trots att hans fria kvalitetsprövning också ledde honom till slutsatsen att några av Mao Zedongs egna dikter höll så hög klass att de förtjänade att översättas.

230 Spänningarna förebådade debatten om de två första kinesiska Nobelpristagarna i litteratur, som Göran Malmqvist mycket starkt skulle bidra till, Gao Xingjian år 2000 och Mo Yan år 2012. Prismotiveringarna var i bägge fallen uteslutande litterära, kritiken nästan enbart politisk. Stormarna tog på sitt sätt ut varandra. Valet av exilförfattaren Gao Xingjian uppfattades i Kina som ett angrepp på regimen, och priset till medlemmen i kommunistpartiet Mo Yan som ett
235 indirekt stöd till densamma.

Bortglömd var den grundläggande sanningen: En författare når inte automatiskt verkshöjd för att han fånglas eller landsförvisas. Motsatsen gäller inte heller.

240 Under 1980-talets vänare politiska vindar inföll en ny guldålder i kinesisk litteratur – och för Göran Malmqvist. Författare som tvångsförvisats under kulturrevolutionen trädde fram ur sina gömmor. Fri modernistisk lyrik som inte syntts till sedan 1949 publicerades i väggtidningar. Daoismen fick en renässans och Göran Malmqvist kunde resa tillbaka. Frenetiskt samlade han
245 töväderspoeternas fladdriga stenciler, översatte dikterna och gav ut på svenska i en strid ström: Bei Dao, Gu Cheng, Shu Ting, Mang Ke och favoriten, romanförfattaren Shen Congwen. Malmqvist blev snabbt inte bara Sveriges utan också en av västvärldens viktigaste kännare och introduktörer av modern kinesisk litteratur.

250 Här hemma fylldes kultursidorna av de nya spännande kinesiska poeterna och Göran Malmqvist hamnade i strålkastarljuset. Våren 1985 vederfors han slag i slag sådana eftertraktade hedersbetygelser som hemmahos-intervjuer i köket med hustrun Ningtsu och inval i Svenska Akademien.

255 Mest uppmärksammas före de kinesiska Nobelprisen blev lyrikern Bei Dao. Jag väljer dikten *Sanning*, översatt och utgiven 1983 av Göran Malmqvist:

260 Morgondimman döljer det umbärliga
två töckniga skuggor kommer
vandrande i tystnaden

träden på flodvallen är ett grått
nätverk
265 som splittrar det svävande
gryningstöcknet

Sköldpaddsskalets mönster har inte
skänkt isen ett evigt liv
270 isflaken rämnar och smälter till ljudet
av förbannelser
stenen som studsar över vattenytan
lämnar kvar en rad oskyldiga
fingeravtryck

275 Detta är sanningen om våren
det bankande hjärtat förvirrar molnen
som svävar i vattnet
våren har ingen nationalitet
280 de vita molnen är världsmedborgare

Förlika dig med mänskligheten
min sång

285 Daoismen må förkunna vikten av *wu-wei*, icke-handlande eller avsaknad av
strävan. Personligen var Göran Malmqvist in i det sista antitesen till den
maximen. Översättningarna rann ur hans händer, från kinesiska till svenska men
också tvärtom, som när han framgångsrikt gav poeten Tomas Tranströmer en
kinesisk läsekrets.

290 Verklistan summeras till över fyrtio titlar och då har jag bara räknat böckerna.
Den antika filosofiska skrift som satte stenen i rullning 1946, *Dao De Jing*,
klädde han i svensk språkdräkt 2007. Daoismens andra centrala urkund,
Zhuang Zi från 300-talet före vår tideräkning, översatte han utdrag ur, 95 år
gammal, och lämnade till trycket bara några veckor före sin bortgång 2019.

295 Cirkeln var slut.

Två verk står fram som Göran Malmqvists verkliga mästarprov i karriären: de
stora klassiska kinesiska äventyrsromanerna *Berättelser från träskmarkerna* och
Färden till Västern. Göran Malmqvist översatte samtliga nio volymer till
300 svenska från 1600-tals- respektive 1500-talsoriginalen.

I *Berättelser från träskmarkernas* märgfulla medeltidsskröner kommer läsaren
Göran Malmqvists eget språkliga temperament närmast. Ordekvilibristen lyckas
305 på svenska återskapa det flödande, färgrika språk från det förflutna, som han en
gång hörde över ankäggen på tehusen i Sichuan. Berättaren Göran Malmqvist
briljerar, men vid lanseringen klagade han över det svenska språkets trånga
kostym, över att så många av de saftiga och råa kinesiska svordomarna måste
lämnas därhän. ”Skändliga lymlar” och ”råbarkade sällar” lät så tamt i
310 jämförelse.
Man får känslan att Malmqvist lade de kraftorden på tillväxt. När sinnet rann
över, och det hände inte sällan för den impulsive sinologen, hördes ett eko av
kontakten med denna ordskatt i vredesutbrotten. Ibland gick det överstyr: ”Jag
ska vispa hans ansikte till äggröra och mala ner honom till en bläckfläck.”
315 Allt var inte ursäktligt. Ord kan vara vassare än vapen.

Andra gånger kom de svavelosande utfallen mer till sin rätt. Våren 1989 sänktes
mörkret återigen över det individuella och sanna uttryck Göran Malmqvist ville
lyfta fram i kinesisk litteratur. När poeter han översatt och introducerat
320 stämplades som anstiftare till demonstrationerna för yttrandefrihet och
demokrati tvekade han inte. Det väckte uppmärksamhet att den berömde
sinologen, samtidens viktigaste brobyggare mellan svensk och kinesisk kultur, i
Kina känd och respekterad som *Ma Yueran*, ställde sig överst på barrikaderna i
protest mot övergreppen. Överallt dök han upp med sin uppfordrande pipa.
325 ”Stockreaktionära vettvillinger! De har på bara några dagar fört Kina tillbaka till
medeltiden!” dundrade Ma Yueran efter massakern på Himmelska fridens torg i
juni 1989.

Kväv inte människan och hennes sång, var budskapet.
330 Kväv inte sanningen.

I dag är stridsvagnar inte längre det största hotet på demokratins torg. Slaget står
om orden och det utkämpas med orden. Världsomspännande bombmattor av
hat och lögn förorenar det offentliga samtalet, underminerar sanningen och
335 friheten mer än många statskupper i det förflutna. Världen över står
demokratier inför utmaningen att ta tillbaka makten över ordet och det är
bråttom.

Jag är säker på att Göran Malmqvist, om han funnits bland oss, hade varit

tongivande i den striden. Han som ville dö med stövlarna på och även fick göra det, aktiv som han var in i det sista, i den daoistiska övertygelsen att det är på ålderns höst människan är som mest mottaglig för de yttersta sanningarna.

345 Malmqvist såg orosmolnen tidigt. I sitt tal vid Svenska Akademiens högtidssammankomst 1999, tio år efter Berlinmurens fall, varnade han för att ta demokratin seger i Europa för självklar: ”Tomrummet efter den totalitära makten synes på många håll ha fyllts av maffiavälde, chauvinistisk arrogans och politisk opportunist. Paradoxalt nog förefaller det som om frånvaron av ett
350 totalitärt hot har försvagat, snarare än förstärkt, demokratierna i västvärlden.”

Världen hade verkligen behövt en Göran Malmqvist här och nu. Jag tycker mig se honom framför mig, se hur han plirar ilsket bakom glasögonen och slår näven i bordet inför ännu ett utspel från den nya tidens auktoritära mörkermän, ännu
355 ett hot mot yttrandefriheten, mot den mänsklighetens sanna och fria sång som han brunnit för hela sitt liv.

Vad formar en människa, hur summeras ett liv?

360 I sin Nobelföreläsning år 2000 lyfte den kinesiske författaren Gao Xingjian fram översättarens stora betydelse för världslitteraturen: ”Litteraturen känner inga nationsgränser. Genom översättning kan den också forcera språkbarriärer. När litteraturen väl har överskridit de speciella samhällliga sedvänjor och de relationer människor emellan vilka har utformats i skilda miljöer och under
365 olika tider, då framstår den mänskliga naturen, sådan den uppdagas i det litterära verket, som gemensam för hela mänskligheten.”

Med dessa ord fångade Gao Xingjian essensen i Göran Malmqvists viktiga livsgärning.

370

Kvar för oss finns Verket, den stora skatt som Göran Malmqvist lämnar efter sig. Däri kommer vi för alltid att också möta hans person, sådan jag förstår att han var – en glöd som aldrig falnar, en sång som aldrig tonar ut.

375

Taggar

2020-tal, 2021, Hyllningstal, Inträdestal, Kvinna, Svenska Akademien

URI

<https://www.svenskatal.se/tale/ingrid-carlberg-intradestal-i-svenska-akademien>